

Οι πηγές μου: Thomas Aquinas: *De ente et essentia*, Μετάφραση και σχόλια του προηγούμενου έργου από τον Γιάννη Τζαβάρρα, Copleston (HMP), Spade (SMP), Kroons (LMP), Λογοθέτης (ΦΠΜΧ), Cambridge Companion to Duns Scotus

Η θεωρία του Duns Scotus για τις κοινές φύσεις

Ο Σκώτος υιοθετεί μια σαφώς ρεαλιστικότερη από τον Ακινάτη στάση στο θέμα του οντολογικού status των κοινών φύσεων. Σύμφωνα με αυτόν, οι κοινές φύσεις (τις οποίες ονομάζει εναλλακτικά και *Μορφικότητες*) θεωρούμενες με τον τρόπο που αντιλαμβανόταν ο Βοήθιος τα καθόλου όντα (όντα δηλαδή που τα μοιράζονται – καθ’ ολοκληρίαν και την ίδια χρονική στιγμή – περισσότερα του ενός αντικείμενα), υπάρχουν όχι απλώς ως θεωρητικές επινοήσεις, αλλά ως πράγματα που διαθέτουν μερική ενότητα και μπορούν να διακριθούν μεταξύ τους .

Επιχειρήματα υπέρ του ρεαλισμού: Πριν ωστόσο δούμε σε τι συνίσταται η μερική ενότητα που διαθέτουν και ποιο είναι το κριτήριο με το οποίο μπορούν να διακριθούν, αναφερθούμε στους λόγους για τους οποίους ο Σκώτος πιστεύει ότι ένας ήπιος ρεαλισμός αναφορικά με αυτές είναι φιλοσοφικά δικαιολογημένος. Οι λόγοι είναι τόσο μεταφυσικοί όσο και γνωσιολογικοί. Η αντικειμενικότητα των φύσεων είναι, για τον Σκώτο, αναγκαία για να εξηγηθούν : (1) Περιπτώσεις «ομοειδούς» αιτιότητας (η θλίψη προκαλεί θλίψη, η φωτιά φωτιά), όπου το αίτιο και το αποτέλεσμα μοιράζονται την ίδια φύση (2) Οι σχέσεις *ταυτότητας γένους* ή *είδους* (το α ανήκει στο ίδιο γένος με το β), *ομοιότητας* (το α μοιάζει με το β) και *ποσοτικής ισότητας* (το α έχει π.χ το ίδιο μήκος με το β) στις Αριστοτελικές κατηγορίες της *ουσίας*, του *ποσού* και του *ποιού*. Και στις τρεις αυτές περιπτώσεις πρέπει να υπάρχει, κατά τον Σκώτο, μια πραγματική μορφικότητα που συνάπτει τους δύο όρους που την μοιράζονται με τον τρόπο που προσιδιάζει στην κάθε σχέση, μορφικότητα που σε τελική ανάλυση θεμελιώνει την αντικειμενικότητα της ίδιας της σχέσης. (3) Η λειτουργία της διάνοιας, η αντικειμενικότητα των κατηγοριοποιήσεών μας και η ανεξαρτησία των επιστημών από την λογική (Εάν δεν υπήρχαν οι μορφικότητες, όλες οι επιστήμες θα ασχολούνταν με προϊόντα του νου, δηλαδή με έννοιες. Αλλά η μελέτη των εννοιών είναι, κατά τον Σκώτο, το αντικείμενο της λογικής. Άρα εάν δεν υπήρχαν κοινές φύσεις, όλες οι επιστήμες θα ανάγονταν στην λογική) (4) Η λειτουργία της *αίσθησης*. Είναι πολύ σημαντικό να τονίσουμε ότι για τον Σκώτο τα αντικείμενα των αισθήσεων δεν είναι επιμέρους αντικείμενα, μοναδικές και ανεπανάληπτες εμφανίσεις ήχων και οπτικών εικόνων, αλλά κοινές φύσεις (Για τον λόγο αυτό ο Σκώτος διαφωνεί με την Αριστοτελική θέση ότι με την αίσθηση αντιλαμβανόμαστε τα επιμέρους όντα, ενώ με την διάνοια συλλαμβάνουμε τα καθόλου. Πώς λοιπόν μπορούμε να διακρίνουμε, σύμφωνα με τον Σκώτο, τα άτομα αν όχι με τις αισθήσεις μας; Απάντηση: Μπορούμε μόνον μέσω χαρακτηριστικών, όπως είναι για παράδειγμα η θέση στον χώρο, που γίνονται αντιληπτά με την συνεργασία περισσότερων από μία αισθήσεων). (5) Η αντικειμενικότητα της κατηγορήσεως (6) Το αναντίρρητο γεγονός ότι η ομοιότητα και η ανομοιότητα επιδέχονται διαβαθμίσεων. Κάτι μπορεί να μοιάζει με κάτι περισσότερο από κάτι άλλο.

Πραγματική ήσων ενότητα και τυπική διάκριση: Οι φύσεις κατά τον Σκώτο βρίσκονται εξατομικευμένες στα επί μέρους όντα, αλλά συλλαμβάνονται ως καθολικά όντα από τον νου (Στο σημείο αυτό συμφωνεί τόσο με τον Αβικέννα όσο και τον Ακινάτη). Ανάμεσα στις δύο αυτές καταστάσεις βρίσκονται οι φύσεις καθ’ αυτές θεωρούμενες. Οι φύσεις αυτές έχουν ένα είδος «Είναι» (*esse quidditativum*, το

ονομάζει ο Σκώτος – το είναι που προσιδιάζει σε μία ουσία) και ένα είδος ενότητας (και σε αυτό το σημείο διαφωνεί και με τον Αβικέννα και με τον Ακινάτη). Η ενότητα αυτή ωστόσο είναι διαφορετική από την ενότητα που έχουν τα επί μέρους αντικείμενα. Η ενότητα για την οποία μιλάμε κατανοείται καλύτερα, εάν εξεταστεί κατ' αντιπαραβολή με το κριτήριο διαφοροποίησης των φύσεων καθώς επίσης και σε αντιπαραβολή με κριτήρια διαφοροποίησης που αφορούν άλλες τάξεις όντων. Ο Σκώτος διακρίνει τρία επίπεδα ανάλυσης που αντιστοιχούν σε τρία είδη ενότητων (α) Η ενότητα που προσιδιάζει στα επί μέρους όντα είναι η *αριθμητική ενότητα*. Όντα που ανήκουν σε αυτήν την κατηγορία διαφοροποιούνται μεταξύ τους στην βάση της ακόλουθης αρχής *πραγματικής διάκρισης*: το χ και το ψ είναι πράγματι διακριτά, εάν και μόνον εάν, ο Θεός μπορεί να δημιουργήσει μία κατάσταση πραγμάτων στην οποία το ένα υπάρχει χωρίς το άλλο. (β) Η ενότητα που προσιδιάζει στις έννοιες – ενότητα που συνοδεύεται από το κριτήριο της απλής *κατά την συνήθεια του λόγου* διάκρισης. Το κριτήριο αυτό κατασκευής μη πραγματικών διακρίσεων είναι το ακόλουθο: το χ και το ψ είναι διακριτά απλώς και μόνο κατά την συνήθεια του λόγου, εάν και μόνον εάν, υπάρχουν δύο πραγματικά διακριτές έννοιες του χ και του ψ , αλλά το χ είναι το ίδιο με το ψ . Χρησιμοποιώντας πιο μοντέρνα ορολογία θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε τους δύο αυτούς τύπους ενότητας (και διάκρισης) *ενότητα σε επίπεδο αναφοράς και ενότητα σε επίπεδο φρεγγιανής σημασίας*.

Ανάμεσα στις δύο αυτές ενότητες ο Σκώτος πιστεύει ότι μπορεί να διακριθεί ακόμη ένα επίπεδο, αυτό της *πραγματικής ήσσοнос ενότητας* που προσιδιάζει στην πραγματικότητα των φύσεων καθ' αυτών θεωρουμένων. Το ουσιωδέστερο χαρακτηριστικό της ήσσοнос ενότητας είναι η δυνατότητά της να συνυπάρχει με πραγματική διάκριση. Η κοινή φύση του Ανθρώπου, για παράδειγμα, που εμφανίζεται τόσο σε μένα όσο και σε σένα είναι μία, αλλά η ενότητα που έχει είναι ήσσοнос, αν και αντικειμενικής, τάξεως. Η ενότητα αυτή όμως δεν εμποδίζει τη φύση Άνθρωπος όπως εμφανίζεται σε μένα να είναι *πραγματικά διακριτή* από τη φύση Άνθρωπος, όπως εμφανίζεται σε σένα (σκεφτείτε εδώ αν θα ήταν πρόσφορο να αντιληφθούμε την ενότητα της κοινής φύσης κατ' αναλογία προς την ενότητα ενός τύπου αντιπαραβαλλόμενη προς την διάκριση των δειγμάτων του). Κατ' αντιστοιχία προς την πραγματική ήσσονα ενότητα οι κοινές φύσεις διακρίνονται η μία από την άλλη, αλλά η διάκρισή τους δεν είναι κατά τον Σκώτο *πραγματική*. *Πραγματικές* διακρίσεις υφίστανται μόνον αναφορικά με τα επί μέρους όντα. Οι κοινές φύσεις διακρίνονται μεταξύ τους μόνον *τυπικά*. Ένας δοκιμαστικός τρόπος να κατανοήσουμε την τυπική διάκριση είναι ο ακόλουθος: Ας πούμε ότι το χ και το ψ είναι τυπικά διακριτά εάν, και μόνον εάν, (α) θα μπορούσαμε να συλλάβουμε (νοητικά) το χ χωρίς να συλλάβουμε το ψ (ή αντιστρόφως) και (β) είτε το χ είτε το ψ είναι μία κοινή φύση. Χαρακτηριστικό των τυπικών διακρίσεων είναι ότι, χωρίς να είναι απλές νοητικές διακρίσεις, μπορούν να υφίστανται σε συνδυασμό με πραγματική ενότητα. Για παράδειγμα, τα θεϊκά κατηγορήματα της παντογνωσίας και της παναγαθότητας είναι, για τον Σκώτο, *τυπικά* διακριτά, αν και η διάκριση αυτή δεν μπορεί να είναι *πραγματική*, αφού και τα δύο ταυτίζονται με την απολύτως απλή θεϊκή ουσία. Ομοίως, η διάκριση του Σωκράτη και της φύσης άνθρωπος που πραγματώνεται σε αυτόν είναι *τυπική*, αλλά όχι *πραγματική*. Αν και οι *τυπικές* διακρίσεις δεν είναι *πραγματικές* με την τεχνική σημασία του όρου, αυτό δεν σημαίνει ότι κατά τον Σκώτο είναι αυθαίρετες ή ότι δεν εδράζονται στην πραγματικότητα. Οι διακρίσεις αυτές είναι αντικειμενικές στο βαθμό που δεν έχουν επινοηθεί από εμάς.

Συγκρίσεις με άλλες παρόμοιες απόψεις: Στην θεωρία του Σκώτου η ιδιότητα της *κοινότητας* δεν πρέπει να συγγέται προς αυτήν της *καθολικότητας*. Η πρώτη ιδιότητα χαρακτηρίζει τις φύσεις στην ικανότητά τους είναι κοινές σε πολλά επί μέρους

(Θυμηθείτε: Αυτός είναι ο τρόπος με την οποίο ο Βοήθιος χαρακτήριζε την ιδιότητα της καθολικότητας εν γένει και για αυτό θα μπορούσαμε εναλλακτικά να ονομάσουμε την ιδιότητα της κοινότητας και *κατά Βοήθιο καθολικότητα*). Η δεύτερη είναι η ιδιότητα που χαρακτηρίζει τις φύσεις στην ικανότητά τους να κατηγορούνται σε πολλά επί μέρους (*καθολικότητα κατά Αριστοτέλη*). Σύμφωνα με τον Σκώτο, οι φύσεις καθ' αυτές θεωρούμενες διαθέτουν κοινότητα (δηλαδή *κατά Βοήθιο καθολικότητα*), δεν διαθέτουν όμως ούτε καθολικότητα (δηλαδή *καθολικότητα κατά Αριστοτέλη*) ούτε μοναδικότητα. Σημειώστε ότι στο δεύτερο μέρος αυτού του ισχυρισμού ο Σκώτος βρίσκεται σε συμφωνία με τον Αβικέννα. Αλλά στο σημείο αυτό πρέπει να είναι κανείς προσεκτικός. Ας δούμε τις ομοιότητες και τις διαφορές στους δύο φιλοσόφους.

(α) Ο Σκώτος δεν διακρίνει, όπως ο Αβικέννα, τις ιδιότητες που μία μη πραγματωμένη φύση έχει **καθ' αυτή** (τις ιδιότητες που αποτελούν συνέπειες του ορισμού της) από τις ιδιότητες που η μη πραγματωμένη αυτή φύση έχει, εάν εξεταστεί **ανεξάρτητα από τον ορισμό της** (ούτε διακρίνει τις ιδιότητες της πραγματωμένης – σε ένα επιμέρους ον ή σε μία έννοια στον νου – φύσης κατά τον ορισμό από τις ιδιότητες της πραγματωμένης φύσης **ανεξάρτητα από τον ορισμό**). Για τον Σκώτο η μη πραγματωμένη φύση είναι η φύση καθ' αυτήν θεωρούμενη. Προς αποφυγή σύγχυσης σε αυτά που ακολουθούν δεν χρησιμοποιώ τον όρο *καθ' αυτή φύση* αλλά τους όρους *μη πραγματωμένη φύση – πραγματωμένη φύση* (ανεξάρτητα από τον ορισμό) και *φύση κατά τον ορισμό* (της πραγματωμένης ή μη πραγματωμένης φύσης). Αναφορικά με τον Αβικέννα χρησιμοποιούνται και οι τέσσερις όροι ενώ αναφορικά με τον Σκώτο μόνον οι όροι *πραγματωμένη* και *μη πραγματωμένη φύση*.

(β) Ενώ για τον Σκώτο η κοινότητα χαρακτηρίζει την μη πραγματωμένη φύση, για τον Αβικέννα η κοινότητα είναι απλώς συνέπεια του ορισμού της πραγματωμένης σε έννοια φύσης. (γ) Για τον Αβικέννα ούτε η καθολικότητα ούτε η μοναδικότητα είναι ιδιότητες της κατά τον ορισμό μη πραγματωμένης φύσης. Ομοίως, για τον Σκώτο, ούτε η καθολικότητα ούτε η μοναδικότητα είναι ιδιότητες της μη πραγματωμένης φύσης. (δ) Σύμφωνα με τον Αβικέννα ωστόσο **η κατά Αριστοτέλη καθολικότητα είναι μία (ανεξάρτητη από τον ορισμό) ιδιότητα της μη πραγματωμένης φύσης (αν και όπως είπαμε δεν είναι μία κατά τον ορισμό ιδιότητα της)**. Για τον Σκώτο **αντίθετα αυτό που κατηγορείται στα πολλά δεν είναι η μη πραγματωμένη φύση, αλλά η πραγματωμένη σε έννοια φύση. Η κατηγορήση είναι λοιπόν μια ενέργεια του νου. Προκειμένου να κατηγορηθεί, μία φύση πρέπει πρώτα να συλληφθεί από την ανθρώπινή διάνοια.**

Είναι σημαντικό να τονίσουμε στο σημείο αυτό ότι μολοντί, για τον Σκώτο, μια φύση μπορεί να κατηγορηθεί όταν πραγματωθεί σε έννοια, η καθολικότητα, όπως και η μοναδικότητα, δεν αποτελούν περαιτέρω χαρακτηρισμούς της φύσης που έρχονται να προστεθούν σε αυτήν κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις. Η καθολικότητα και η μοναδικότητα μιας φύσης δεν είναι, κατά τον Σκώτο, ιδιότητες της φύσης, αλλά απλοί *τρόποι* με τους οποίους αυτή εκδηλώνεται. (Η χρησιμοποίηση της έννοιας του *τρόπου* είναι αυτό που επιτρέπει στο Σκώτο να ξεπεράσει τον σκόπελο του επιχειρήματος του Αβικέννα – Θυμηθείτε το επιχείρημα: αν ο Άνθρωπος είναι καθολικό ον, τότε κάθε τι στο οποίο ο Άνθρωπος κατηγορείται είναι καθολικό ον, άρα και ο Σωκράτης είναι καθολικό ον – χωρίς να καταφύγει στην διάκριση *ιδιότητες της φύσης κατά τον ορισμό-ιδιότητες ανεξάρτητα από τον ορισμό*). Ο *τρόπος* με την τεχνική σημασία που χρησιμοποιεί τον όρο ο Σκώτος είναι κάτι που μπορεί να προστεθεί σε μία φύση χωρίς να αλλάξει το νοητό περιεχόμενό της. (παράδειγμα: Η ένταση ενός ήχου). Έτσι, η καθολικότητα της πραγματωμένης σε έννοια φύσης δεν αποτελεί έναν επιπλέον χαρακτηριστικό της το οποίο θα εμπόδιζε την κατηγορήσή της με τον τρόπο που θεωρεί ότι την εμποδίζει ο Αβικέννα. (Σημείωση: Η διάκριση

ενός τρόπου από την φύση που χαρακτηρίζει –η τροπική διάκριση– δεν έχει κατά τον Σκώτο πραγματική βάση. Για τον λόγο αυτό, η διάκριση ύπαρξης και ουσίας δεν μπορεί να είναι πραγματική – ο Σκώτος θεωρεί την ύπαρξη απλό τρόπο και όχι ιδιότητα της ουσίας).

Η θεωρία του Σκώτου είναι πολύ ρεαλιστικότερη από αυτή του Ακινάτη. Για τον Ακινάτη αυτό που ο Σκώτος χαρακτηρίζει ως *τυπική* διάκριση (την διάκριση π.χ της φύσης της πέτρα από τη φύση του ανθρώπου ή την διάκριση του Σωκράτη από τον Άνθρωπο που πραγματώνεται σε αυτόν) δεν εδράζεται στην πραγματικότητα. Οι *τυπικές* διακρίσεις, θα έλεγε, είναι απλές διακρίσεις κατά την συνήθεια του λόγου. Ο Ακινάτης έχει ωστόσο και εκείνος την ανάγκη των φύσεων προκειμένου να βρει έναν αμετάβλητο πυρήνα στον κόσμο της διαρκούς ροής (την ανάγκη αυτή αισθάνθηκε, όπως έχουμε αναφέρει, ιδιαίτερα ο Αριστοτέλης). Για τον λόγο αυτό η λειτουργία του ενεργητικού νου είναι για τον Ακινάτη ιδιαίτερα σημαντική. Το καθήκον του είναι να αποσπά τις κοινές φύσεις από τις αισθητηριακές εικόνες και κατόπιν να της εντυπώνει στον παθητικό νου (Πώς όμως θα τις αποσπάσει εάν δεν υπάρχουν; Σε μια τέτοια περίπτωση μπορεί μόνο να τις επινοήσει, αλλά αυτό θα υπονόμει την αντικειμενικότητα της γνώσης και δεν θα μπορούσε να γίνει αποδεκτό από τον Ακινάτη. Για τους λόγους αυτούς η θέση του Ακινάτη είναι ιδιαίτερα ολισθηρή. Όταν επισκοπεί την σημασία των φύσεων στην γνωσιοθεωρία ηχεί σαν ρεαλιστής, όταν ενδιαφέρεται για την μεταφυσική ηχεί σαν νομιναλιστής.)

Για τον Σκώτο ο ενεργητικός νους έχει λιγότερα να κάνει. Όπως είδαμε, σύμφωνα με αυτόν τα χαρακτηριστικά αντικείμενα της αίσθησης είναι οι κοινές φύσεις. Οι φύσεις βρίσκονται λοιπόν διακριτές στις αισθητηριακές εικόνες και δεν χρειάζονται να αποχωριστούν από τις εξατομικεύουσες συνθήκες με τις οποίες είναι αναμειγμένες. Ο ενεργητικός νους αρκεί να τις επιλέξει και να τις εντυπώσει κατόπιν στον παθητικό. Όπως σημειώνει ο Spade οι διαφορές του Σκώτου από τον Ακινάτη υπογραμμίζονται χαρακτηριστικά από τους αντίστοιχους ρόλους που οι δύο θεωρίες αποδίδουν στον ενεργητικό νου. Όσο λιγότερο ρεαλιστική είναι η θεωρία τόσο σκληρότερα πρέπει ο ενεργητικός νους να εργαστεί για να αποσπάσει την κοινή φύση.

Η Σκωτική θεωρία της εξατομίκευσης

Έχουμε ήδη αναφέρει ότι στην θεωρία του Σκώτου η ήσσονα ενότητα που χαρακτηρίζει την κοινή φύση δύο όντων που ανήκουν στον ίδιο είδος (την φύση του Πλάτωνα και του Σωκράτη, ας πούμε) συνδυάζεται με την πραγματική αριθμητική τους διάκριση. Αλλά εάν η μορφική τους ενότητα μπορεί να εξηγηθεί από την κοινή τους φύση, τι είναι εκείνο που μεταφυσικά εξηγεί την αριθμητική τους διάκριση; Ο Σκώτος επιχειρηματολογεί ότι η αρχή της μεταφυσικής τους διαφοροποίησης δεν μπορεί να είναι το σύνολο των συμβεβηκότων τους. Τα συμβεβηκότα μπορούν, ισχυρίζεται ο Σκώτος, να αναπαραχθούν με ακρίβεια ένα προς ένα. Το αποτέλεσμα αυτής της αναπαραγωγής όμως θα είναι δημιουργία ενός καινούργιου όντος και όχι ο αναδιπλασιασμός του παλιού (ακόμη και τα συμβεβηκότα της θέσης και του χρόνου μπορούν κατά τον Σκώτο να αναπαραχθούν από τον θεό που έχει την δύναμη να δημιουργήσει δύο όντα που βρίσκονται στον ίδιο τόπο την ίδια στιγμή). Για να εξηγηθεί επομένως η αριθμητική ενότητα θα πρέπει να υπάρχει μία ιδιότητα που δεν μπορεί να αναπαραχθεί ούτε από τον ίδιο τον θεό. Την ιδιότητα αυτή ο Σκώτος και η σχολή του ονομάζει *haecceitas*, όρο που θα αποδώσω με την κακόχη και κακόζηλη λέξη *αυτότητα*.

Σε μεγάλο βαθμό η ανάγκη εισαγωγής στην θεωρία αυτής της ιδιότητας υπαγορεύεται από τον ρεαλισμό του Σκώτου. Οι κοινές φύσεις διαθέτουν ενότητα (έστω και ήσσονα) η οποία εδράζεται στα πράγματα με την έννοια ότι δεν είναι

προϊόν του ανθρώπινου νου. Η αντικειμενικότητα της ενότητας του είδους και η αναμφισβήτητη αντικειμενικότητα της αριθμητικής πολλαπλότητας των ατόμων είναι λοιπόν τα δύο κεντρικά δεδομένα της θεωρίας που οφείλει τώρα να εξηγήσει με ποιον τρόπο τα πράγματα μπορούν να χαρακτηρίζονται από ειδολογική αλλά όχι από αριθμητική ενότητα. Σημειώστε ότι ο νομιναλιστής έχει εδώ λιγότερα πράγματα να κάνει. Για το νομιναλιστή η ειδολογική ενότητα δεν είναι πραγματική. Πραγματική είναι μόνον η αριθμητική πολλαπλότητα των ατόμων. Την πολλαπλότητα αυτή ο νομιναλιστής μπορεί να χαρακτηρίσει ως ένα μεταφυσικά πρωταρχικό δεδομένο που δεν απαιτεί περαιτέρω εξήγηση. Παρόλα αυτά ο Σκώτος πιστεύει, όπως είδαμε, ότι υπάρχουν πολύ σοβαροί λόγοι για τους οποίους πρέπει να δεχτούμε την πραγματικότητα των κοινών φύσεων (και λόγοι άρα να απορρίψουμε τον νομιναλισμό). Είμαστε υποχρεωμένοι λοιπόν να πούμε τι είναι αυτό που προσδίδει ατομικότητα στην κοινή φύση. Είναι σημαντικό να δούμε τι ο Σκώτος έχει να πει για θεωρίες εναλλακτικές προς την δικιά του.

Η θεωρία των δύο αρνήσεων (Ερρίκος του Ghent): Σύμφωνα με τον Ερρίκο η μετάβαση από την κοινή φύση στο άτομο δεν γίνεται με την προσθήκη κάποιου θετικού χαρακτηριστικού. Η αρχή της εξατομίκευσης πρέπει λοιπόν, συμπεραίνει, να διατυπωθεί αρνητικά. Το άτομο, σύμφωνα με τον Ερρίκο είναι (α) αυτό που δεν ταυτίζεται με κανένα άλλο ον και (β) αυτό που είναι εσωτερικά μη διαιρετό. Ο Σωκράτης, για παράδειγμα, είναι ένα επί μέρους ον γιατί (1) δεν είναι ένα άθροισμα (όπως ένα σωρός από στάχυα που είναι εσωτερικά διαιρετός) και γιατί (2) για κάθε χ (εκτός φυσικά από τον Σωκράτη), ο Σωκράτης δεν ταυτίζεται με το χ , δηλαδή ο Σωκράτης έχει την ιδιότητα να μη ταυτίζεται με τον Πλάτωνα₁, τον Αριστοτέλη₂....., τον Ψ_n.

Αντιρρήσεις που διατυπώνει ο Σκώτος: Η θεωρία του Ερρίκου είναι σωστή ως μια θεωρία της σημασίας του όρου *άτομο*. Δεν εξηγεί όμως τι είναι αυτό που κάνει την εσωτερική διαίρεση αδύνατη και εμποδίζει την μεταφυσική αναπαραγωγή του ατόμου. Επιπλέον, σύμφωνα με το Σκώτο, το άτομο διαθέτει τελειότητα. Οι τελειότητες όμως είναι θετικά χαρακτηριστικά και δεν μπορούν να είναι απλές ελλείψεις που εκφέρονται με αρνήσεις.

Η ύπαρξη εξατομικεύει (Giles από την Ρώμη, Πέτρος de Falco): Ένα άτομο είναι μία πράξη ύπαρξης που λαμβάνει χώρα σε μία ουσία. Όταν διαφορετικές πράξεις ύπαρξης εκδηλώνονται στην ίδια ουσία, τότε προκύπτουν διαφορετικά άτομα. Η εκάστοτε ατομικότητα των επιμέρους όντων είναι λοιπόν, σύμφωνα με αυτήν την θεωρία, παράγωγη από την θεμελιώδη ατομικότητα που κατέχει κάθε διακριτή πράξη ύπαρξης. Η ύπαρξη είναι λοιπόν η έσχατη ειδοποιός διαφορά που καθιστά δυνατή την μετάβαση από το είδος στο άτομο.

Αντιρρήσεις του Σκώτου: Η ύπαρξη αφορά το άτομο όταν εκείνο έχει ήδη διαμορφωθεί. Η ύπαρξη λοιπόν έρχεται στο μεταφυσικό προσκήνιο υπερβολικά αργά για να θεωρηθεί ως αρχή εξατομίκευσης. Επιπλέον, η ύπαρξη κατά τον Σκώτο είναι ένας τρόπος και όχι μία ειδοποιός διαφορά. Άλλο ένα πρόβλημα που ο Σκώτος βλέπει είναι ότι η θεωρία που εξετάζουμε δεν μπορεί να εξηγήσει την ατομικότητα των μη-πραγματικών δυνατών όντων, την ατομικότητα θα λέγαμε σήμερα των απλών «possibilia». Τέλος, η ύπαρξη η ίδια, κατά τον Σκώτο, δεν είναι ένα επιμέρους πράγμα αυτή καθ' αυτή (de se hoc). Επομένως, έχει και αυτή ανάγκη να εξατομικευτεί, και δεν μπορεί να λειτουργήσει η ίδια ως αρχή εξατομίκευσης.

Η ποσότητα ή ύλη εξατομικεύει: Είδαμε ότι κατά τον Ακινάτη (τουλάχιστον τον πρώιμο) τα υλικά όντα εξατομικεύονται δυνάμει της σημειομένης ύλης τους, δηλαδή την πρώτη ύλη που έχει δεχτεί τους μορφικούς προσδιορισμούς του τρισδιάστατου, της ποσότητας, της θέσης και του σχήματος. Είναι λοιπόν η προσθήκη

της σημαιομένης ύλης αυτό που, σύμφωνα με την Ακινατική θεωρία, καθιστά δυνατή την μετάβαση από το είδος στα άτομα.

Αντιρρήσεις του Σκώτου: Η ποσότητα δεν μπορεί να είναι αυτό που εξατομικεύει μια υπόσταση. Η ποσότητα είναι κατά συμβεβηκός ιδιότητα. Αλλά τα συμβεβηκότα έπονται μεταφυσικά της ύποστασης και δεν μπορούν άρα να εξατομικεύουν. Η σκέψη φαίνεται εδώ να είναι η εξής: Ο Ακινάτης έχει δεχτεί (και ο Σκώτος εδώ συμφωνεί) ότι ανεξάρτητα από την μορφή και το συνδυασμό μορφής και ύλης τα υλικά σώματα δεν υπάρχουν (δεν αποτελούν από μόνα τους υποστάσεις). Αν αυτό συμβαίνει, πώς η ατομικότητα της υπόστασης μπορεί να εξαρτάται από την ατομικότητα του σώματος (μιας δηλαδή ποσότητας ύλης που βρίσκεται σε κάποια θέση). Σε αυτήν την περίπτωση είναι η ατομικότητα του σώματος που εξαρτάται από την ατομικότητα της υπόστασης και όχι το αντίστροφο. Άλλη αντίρρηση είναι η ακόλουθη: Η ποσότητα δεν είναι από μόνη της *de se hoc* περισσότερο από τις ίδιες τις φύσεις. Όπως μοιράζονται οι φύσεις ανάμεσα σε περισσότερα επιμέρους, έτσι μοιράζεται και η ποσότητα. Πρέπει λοιπόν και αυτή να εξατομικευτεί, όπως και οι φύσεις.

Περισσότερα για την θεωρία του Σκώτου: Μετά την κριτική στις αντίπαλες απόψεις ο Σκώτος επιχειρεί να δια φωτίσει την δικιά του θεωρία. Αξίζει να τονιστούν τα ακόλουθα σημεία η γνώση των οποίων θα κάνει την θεωρία περισσότερο προσπελάσιμη (1) Η «αυτότητα», για τον Σκώτο, είναι ιδιότητα ανάλογη της ειδοποιού διαφοράς. Η πρόσθεσή της κάνει δυνατή την μετάβαση από το είδος στο άτομο και γι' αυτό ο Σκώτος την ονομάζει και ατομική διαφορά. Η διαφορά αυτή βρίσκεται στο κατώτερο μέρος ενός *δένδρου του* Πορφυρίου που τερματίζει στο επίπεδο του ατόμου. Η ατομική διαφορά δεν μπορεί να υπάρχει ως ουσία- φύση. Για τον λόγο αυτό δεν μπορεί να γίνει κατανοητή με τον τρόπο που μια ουσία γίνεται κατανοητή με την σύλληψη του ορισμού της. Εάν η ατομική διαφορά ήταν φύση, θα έπρεπε και αυτή να εξατομικευτεί. Αλλά προφανώς δεν μπορεί να εξατομικευτεί (αφού εξατομικεύει η ίδια). Άρα είναι ένα *de se hoc*. Η κατανόηση λοιπόν σταματάει με τις κοινές φύσεις και η ατομικότητα εμφανίζεται να είναι για τον Σκώτο το μεγαλύτερο μεταφυσικό μυστήριο (ακόμη και οι αισθήσεις δεν μπορούν να συλλάβουν τα άτομα, αλλά μόνον, όπως είδαμε, τις κοινές φύσεις). Βέβαια ο Σκώτος κινείται στην Αριστοτελική παράδοση για την οποία το άτομο είναι το πιο πραγματικό. Δεδομένης τώρα της παρμενίδειας ταύτισης του Είναι με τον Νοείν η ατομικότητα – το πιο πραγματικό – θα πρέπει να είναι και αυτό που μπορεί να κατανοηθεί πλήρως. Ο Σκώτος συμφωνεί. Πράγματι, λέει, μπορεί, αλλά δυστυχώς όχι από εμάς (μπορείτε εύκολα να μαντέψετε από Ποιόν). Εμείς απλά μπορούμε να έχουμε μια περιορισμένη σύλληψη του ατόμου με την βοήθεια των *κοινών αισθητών* (τόπος, σχήμα, μέγεθος, κατεύθυνση). Αυτό επιτυγχάνεται περίπου, κατά τον Σκώτο, ως εξής: Στις αισθητηριακές εικόνες βρίσκεται αναμειγμένη μια πλειάδα κοινών φύσεων και κοινών αισθητών που είναι έργο του ενεργητικού νου να διαχωρίσει. Για τον Σκώτο, αν και αδυνατούμε να έρθουμε σε άμεση επαφή με την «αυτότητα» ενός ατομικού όντος, μπορούμε ωστόσο με την βοήθεια αυτών των κοινών αισθητών (που σημειωτέον είναι όλα συμβεβηκότα) να σχηματίσουμε μια σύνθετη περιγραφική έννοια του ατόμου. (Εάν τώρα είμαστε πρόθυμοι να δεχτούμε ότι οι έννοιες αποτελούν το λεξιλόγιο της νοητικής μας γλώσσας το ίδιο συμπέρασμα μπορεί να διατυπωθεί πιο επιγραμματικά (έτσι το θέτει ο Spade) ως εξής: Δεν υπάρχουν κύρια ονόματα για τα άτομα. Υπάρχουν απλά και μόνο περιγραφές (που δεν είναι καν καθοριστικές)). Είναι λοιπόν τα συμβεβηκότα που μας επιτρέπουν να διακρίνουμε ασαφώς στην εμπειρία μας τα άτομα. Τα συμβεβηκότα λοιπόν «εξατομικεύουν» με την γνωσσιολογική σημασία του όρου (αν και δεν μπορούν φυσικά να

εξατομικεύσουν με την πλήρη – την μεταφυσική σημασία του όρου – όπως πίστευε ο Βοήθιος.

(2) Η «αυτότητα» του Σωκράτη και η φύση του Σωκράτη διακρίνονται τυπικά αλλά όχι αριθμητικά. Η «αυτότητα» μοιάζει σαν αυτό που στην νεώτερη φιλοσοφία ονομάστηκε *Bare Particular* – επιμέρους ον χωρίς κανένα ποιοτικό διορισμό. Ωστόσο οι δύο έννοιες είναι διαφορετικές. Η «αυτότητα» δεν είναι το υποκείμενο της κατηγορήσεως (το υποκείμενο της κατηγορήσεως είναι ο Σωκράτης, όχι η αυτότητά του). Δεν είναι το σταθερό ατομικό υπόστρωμα που αποκτά και χάνει ιδιότητες και προσδιορισμούς. Η αυτότητα μπορεί να συγκριθεί με την λειτουργία που η *esse* – η ύπαρξη – έχει στην φιλοσοφία του Ακινάτη.

(3) Ο Θεός κατέχει στην θεωρία αυτή (όπως άλλωστε και σε όλες τις μεταφυσικές θεωρίες του σχολαστικισμού) μια ιδιαίτερη θέση. Για τον Σκώτο η θεϊκή φύση είναι η μόνη *de se hoc* φύση. Δεν υπάρχει καμιά ατομική διαφορά που πρέπει να προστεθεί για να μεταβούμε από τη θεότητα στον Θεό, καμιά «αυτότητα» του Θεού. Είναι πολύ σημαντικό να τονίσουμε εδώ μια βασική συνέπεια αυτής της θέσεως. Κατά την Σκωτική θεωρία δεν μπορεί να υπάρχει τίποτα κοινό που να μοιράζεται ο Θεός και τα δημιουργήματα. Εάν υπήρχε, τότε θα έπρεπε να υπάρχει και η ατομική διαφορά που θα οδηγούσε από την ειδολογική ταύτιση του θεού και των δημιουργημάτων στην ατομική πολλαπλότητα του Θεού και των άλλων όντων. Στη περίπτωση όμως αυτή ο Θεός δεν θα ήταν *de se hoc*. Η θεωρία του Σκώτου δημιουργεί λοιπόν ένα αγεφύρωτο χάσμα μεταξύ του Θεού και της δημιουργίας.